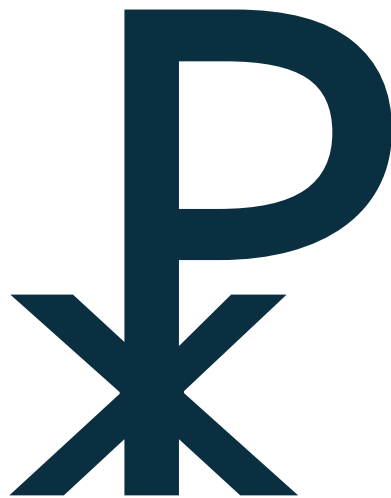

Kristnandet av Romarriket

Analys av en historisk förändringsprocess: Individ eller Struktur?
Historia nivå 1B – Ebba Brahe gymnasium (2025)

Innehållsförteckning

Bakgrund	2
<i>Politisk bakgrund</i>	2
<i>Romarrikets traditionella religion</i>	3
<i>Kristendomen innan det blev romarrikets statsreligion</i>	4
Förföljelser av kristna i romarriket	5
Strukturer	5
<i>Romarrikets kristnande ur strukturella perspektiv</i>	5
<i>Budskap och praktik</i>	5
<i>Nätverksteori</i>	6
<i>Organisationsteori</i>	6
<i>Kejsarnas makt - förändring uppifrån och ner</i>	6
<i>Monoteistisk trend</i>	7
<i>Vad talade emot kristendomens segertåg?</i>	7
Aktörer	8
<i>Romarrikets kristnande ur ett aktörsperspektiv</i>	8
Aktör I: Aposteln Paulus.....	8
Aktör II: Konstantin den store (272-337) Roms förste kristne kejsare.....	9
Aktör III: Ett liv i tjänst för Gud - Melania den yngre	10
Aktör IV: Theodosius I - Kristendomen blir romersk statsreligion	11
Sammanfattning av Romarrikets kristnande i åtta punkter	12
<i>Ordlista</i>	12
<i>Källor (böcker)</i>	13
Källor på nätet.....	13

Kristnandet av Romarriket

Det romerska imperiet avrättade Jesus, men 350 år senare var kejsaren över samma rike bekännande kristen. En av världshistoriens större och viktigare *förändringsprocesser* var kristnandet av Romarriket. Dagens Europa är fyllt med kristna symboler och högtider som korsprydda flaggor och påskfirande, men också tankar om en universell moral och människors lika värde; mänskliga rättigheter har *en* grund i kristendom. Samtidigt har kristendomens anspråk på Sanningen lett till intolerans och förföljelse av de som har andra övertygelser, traditioner och tro. Ett splittrat arv, med andra ord. Varför kristnades Romarriket? Hur gick kristnandet till? När du har läst texten ska du kunna diskutera romarrikets kristnande med hjälp av begreppen aktör och struktur.

Bakgrund

Politisk bakgrund

Vid tiden för Jesus som en historisk person var romarriket inne i en politisk omvandlingsprocess: från en aristokratiskt styrd **republik** till ett enväldigt kejsarimperium, med kejsare som Augustus och Tiberius. På 200-talet hade romarriket en kris som främst orsakades av att germanska folk som till exempel goterna samlade sig under militära ledare och som då på allvar kunde hota de romerska invånarnas säkerhet, bland annat dog kejsaren Decius i strid med goter i mitten av 200-talet. Under perioden 235–283 hade imperiet mer än 20 kejsare (**soldatkejsarna**) och i de flesta fallen upphöjdes generaler till kejsare av sina legioner. Rom var långt från de militära fronterna och det var i arméerna den verkliga makten låg.

Bild: Byst som föreställer Decius och i bakgrunden en bokillustration, förmodligen, från 1900-talets början.

Förutom att imperiets gränser hotades av krigiska grannar var den romerska ekonomin i gungning med prishöjningar och minskad handel. Värdet på mynten föll drastiskt. Medelhavsvärlden drabbades av pandemier, som den Cyprianska pesten, och klimatet försämrades. Det var onekligen svåra och osäkra tider. Tvåhundralet ses alltså ofta allmänt som en svår tid för romarriket. I slutet av 200-talet stabiliserades dock riket. Romarna befäste sina

städer, inte minst Rom, med murar och soldater, man delade upp styret mellan flera kejsare som hade sina baser och arméer närmare rikets oroliga gränser och att man lyckades besegra sina motståndare. Den kejsare som var mest aktiv i att reformera riket var Diocletianus som skapade ett system med två överkejsare och två underordnade kejsare. Konstantins pappa, Constantius, var en av de två underordnade kejsarna. Se bilden nedan.

Bild: Karta som visar de fyra kejsarnas (tetrarkernas) distrikt/provinser.

När fyra kejsare delade på riket och satt närmare de oroliga gränserna kunde både lokala uppror slås ned snabbare och invasioner av plundrande germaner stoppas effektivare. Problemet som snart visade sig var hur de fyra skulle kunna komma överens och hur nya kejsare skulle utnämnas. När ”överkejsaren” Diocletianus **abdikerade** år 305 och Constantius dog året därpå började problemen igen. Vilka nya kejsare skulle utses? Det blev startpunkten för ett inbördeskrig som Konstantin, Constantius son, vann år 324 och Rom styrdes åter av en ensam kejsare. Tiden med politisk stabilitet och fred blev dock relativt kort. Efter Konstantins död drogs riket in i flera krig: inbördeskrig och krig med grannstater, något som bland annat ledde till att romarriket definitivt delades i en östlig och västlig halva i slutet av 300-talet. Östrom styrdes från Konstantinopel och sågs allmänt som romarrikets politiska arvtagare och förblev en betydande stormakt fram till 1200-talet. Västrom erövrades och splittrades i många mindre delar under 400- och 500-talen och den katolska kyrkan och påven var den institution som höll det romerska arvet levande.

Romarrikets traditionella religion

Romarriket dyrkades många gudar och väsen. Gudarna påminner i hög grad om de gudar och gudinnor som är kända från antikens Grekland; i stället för Zeus var romarnas högsta gudom Jupiter och i stället för Afrodite som kärlekens gudinna var det Venus i romarnas föreställningsvärld. Den romerska religionen ställde aldrig frågan vad romarna trodde och höll för sant – det fanns inga strikta trosbekännelser som i de stora **monoteistiska** religionerna. Däremot var det viktigt att delta i högtider och utföra ritualer och offer för att hålla gudar och andar på gott humör. En general som segrade eller en kvinna som födde ett friskt barn hade uppenbarligen gudarna på sin sida. Offentliga och privata offer av till exempel vin eller djur var

vanliga. När romarna erövrade nya områden och folk tog man ofta över deras gudar, som den frygiska gudinnan Kybele eller den egyptiska Isis. Den religiösa toleransen var med andra ord stor. Under 200-talet blev dyrkandet av en slags övergud, **Sol Invictus**, den obesegrade solen, populär i romarriket. Sol Invictus stora högtid var vintersolståndet 25 december. De kristna började under 300-talet fira Jesus födelsedag samma dag, gissningsvis finns det ett samband.

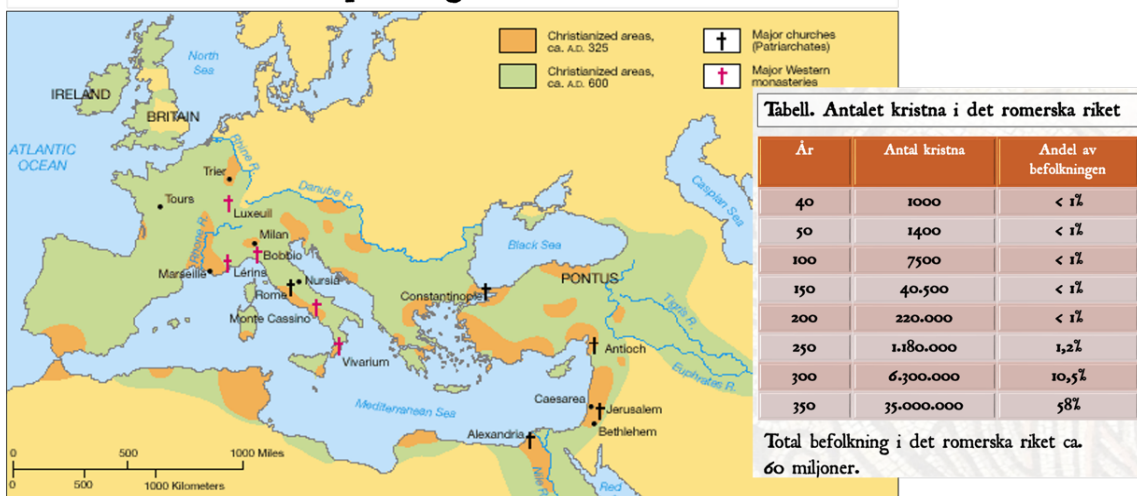
Många romare fortsatte med hedniska, förkristna praktiker långt in i den tidsperiod vi kallar medeltiden och historiker som till exempel Peter Brown menar att kristnandet av romarriket var en långsam process snarare än en snabb religiös revolution. Kristnandet gick snabbast i städerna och långsammast på landsbygden – ett mönster som känns igen. Förändring utgår inte sällan från urbana metropoler. De franska och ryska revolutionerna i modern tid började i städerna Paris och Petrograd (vilket inte nödvändigtvis behöver ses som något positivt) och spreds sedan till landsbygdens byar.

Kristendomen innan det blev romarrikets statsreligion

Kristendomen sågs under första århundradet mer som en judisk sekt eller gren snarare än en egen religion. Synagogorna var ofta öppna för icke-judar och tycks ha besökts av många så kallade ”gudfruktiga” icke-judar som om de bara levde efter delar av lagen kunde accepteras i den judiska gemenskapen. Judarna var dessutom en ganska stor minoritet i romarriket och utgjorde mellan 8–10% av rikets ca. 60 miljoner invånare. Under 100-talet uppfattades successivt kristendomen som en egen religion och antalet församlingar växte framför allt i städerna och i den östra delen av romarriket.

Karta och tabell som visar spridning och antal

Karta: Kristendomens spridning i romarriket under senantiken

Mycket tyder på att kristendomen först lockade mer eller mindre marginaliserade grupper i romarrikets städer, så som judar i **diasporan**, slavar, fattiga, migranter och kvinnor. Kristendomens budskap om likhet inför Gud tilltalade förmodligen. Antika kulturer var inte sällan hemliga och/eller exklusiva för en viss grupp, till exempel män, rika med kontakter. Kristendomen var inkluderande, till och med barn var välkomna. Med tiden kom även den romerska elitens män att attraheras av kristendomen, kanske för att religionen trots allt var socialt flexibel; det gick att vara både rik, mäktig och samtidigt kristen. Kristendomens organisation med församlingar, biskopar och präster var också en styrka. En organisation som inte minst kejsare kunde dra nytta av och använda. Kristendomen attraherade uppenbarligen allt fler i romarriket och på 400-talet var de kristna i tydlig majoritet.

De kristna var emellertid inte alltid överens, tidigt var intern splittring och oenighet något som biskopar och kejsare fick handskas med, men religionen var tillräckligt enad för att framstå som en enhet under antiken.

Förföljelser av kristna i romarriket

De äldsta (och osäkra) exemplen på förföljelser av kristna är att kejsaren Nero och romarna på 60-talet bland annat avrättade **apostlarna** Petrus och Paulus och anklagade de kristna för den stora branden som härjade Rom år 64. Men de första mer systematiska förföljelserna sker under kejsaren Decius (249–251) som med tanke på hur illa det var ställt med romarriket vill försäkra sig om att alla invånare utförde offer till kejsaren och gudarna. De kristna vägrade ofta offra till de, enligt dem, falska gudarna. Hur många som straffades är mycket osäkert, men det var troligen tusentals kristna som avrättades och torterades, även om förföljelserna ofta överdrevs av kristna historieskrivare under 300- och 400-talen.

De kanske mest allvarliga förföljelserna skedde under Diocletianus och de andra kejsarna i **tetrarkin** i början av 300-talet, då kristna förlorade sina rättigheter, ibland torterades eller rent av avrättades och kyrkor förstördes. Varför? De kristna som vägrade delta vid offentliga offerritualer och högtider framstod som märkliga och de bröt med traditionerna. De sågs som ett hot mot rikets fortbestånd. Vid tiden för tetrarkin var de kristna en stor minoritet som kunde räknas i miljoner – allra flest i städerna. Många berättelser om kristna **martyrer**, kristna som dog för sin tro, härrör från *Den stora förföljelsen* (303–312) under Diocletianus. En av de mer kända martyrerna från den tiden är Lucia som enligt legenden avrättades i början av 300-talet på Sicilien. Flera religionshistoriker pekar på att martyrskapet var centralt för kristna och att det finns exempel på kristna som aktivt sökte martyrskapet. Förföljelserna upphör i stort sett helt i och med att Konstantin bli ensam kejsare år 324. Martyrernas roll som andliga förebilder och vägledare övertogs av **eremiter**, **styliter** och klostrens munkar och nunnor. För att komma närmare Gud krävdes personliga uppoffringar, enligt många kristna.

Strukturer

Romarrikets kristnande ur strukturella perspektiv

Det finns flera teorier om varför kristendomen växte och blev en världsreligion. Gemensamt för teorierna nedan är att de betonar mer övergripande orsaker till att kristendomen växte, snarare än enskilda personers agerande.

Budskap och praktik

En vanlig förklaring till att kristendomen spreds i Romarriket är budskapet i sig. I ett samhälle där män med rikedom hade mycket mer makt än kvinnor och fattiga, var det kristna budskapet om jämlikhet något nytt och lockande – särskilt för kvinnor. I Paulus brev i Nya testamentet står det till exempel: ”Här är inte jude eller grek, slav eller fri, man och kvinna – alla är ni ett i Kristus Jesus”. Ett tydligt budskap om jämlikhet inför Gud.

Kristendomen handlade alltså inte om makt, pengar eller status. I stället betonades att man skulle leva ett gott och moraliskt rättfärdigt liv tillsammans med Gud. Även fattiga och maktlösa kunde ses som viktiga i den kristne Gudens ögon. I Matteusevangeliet står det till exempel: ”Så ska de sista bli de första och de första bli de sista.” Kristendomen lovade också frälsning och evigt liv till alla som följde Jesus – något som skiljde sig mycket från traditionell romersk religion. En elak (icke-kristen) romare skrev att enda skälet till att kejsar Konstantin lät döpa sig var att

kristendomen var den enda religion där han kunde få syndernas förlåtelse trots att han hade mördat sin egen fru och son.

Kristna samlades till gudstjänster och delade måltider, vilket skapade gemenskap. Det blev särskilt viktigt under tider av oro, krig och sjukdomar. Kristna tog hand om de sjuka, gamla och fattiga – något som inte var självklart i den romerska världen. Även icke-kristna lade märke till denna omsorg. Kanske gjorde det också att fler kristna överlevde i tider av kris? Kombinationen av jämlikhet, hopp och omtanke kan ha gjort kristendomen attraktiv för många.

Nätverksteorin

Nätverksteorin är en annan vanlig teori om varför kristendomen växte. Teorin drar paralleller till hur religiösa grupper växer idag. Enligt den spreds kristendomen inte främst genom offentliga predikningar eller massomvändelser, utan genom personliga relationer i redan existerande sociala nätverk, till exempel: släktband, vänkretsar, arbetskollegor. De judiska synagogorna i städerna utanför Palestina utgjorde ett betydelsefullt socialt nätverk. Dessa platser besöktes inte enbart av judar, utan också av andra intresserade. Religionsforskare pekar på att kvinnor, även i rikare familjer, drogs till kristendomen och spred kristendomen till männen och barnen. Anpassningen till personernas sociala nätverk var viktigare än att man lät sig omvändas på grund av intellektuell övertygelse. I de romerska städerna var genomströmningen av personer från rikets alla hörn stor och de kristna församlingarna erbjöd ett socialt nätverk och sammanhang för dem som var nya i storstäder som Alexandria, Rom, Kartago, Antioch (se kartan ovan). Nätverksteorin förknippas framför allt med religionssociologen Rodney Stark. En modern liknelse kan vara hur sympatier och identifiering med olika fotbollslag sprids inom familjer och kompisgäng.

Organisationsteorin

Den kristna organisationen, med församlingar och biskopar och präster (**presbyter**), växte successivt fram under senantiken. Kejsare som Konstantin såg att den kristna organisationen kunde användas även för statens mer civila funktioner som rättsutövning och skatteuppbörd (insamling av skatter). Texterna var centrala inom kristendomen, ett arv från judendomen, och läs- och skrivkunnigheten inom kyrkan var gissningsvis god. Präster och biskopar var med andra ord därför lämpliga för rikets administration och skötsel. Ett mönster som går igen senare i historien när till exempel de nordiska länderna skapas och kristnas under medeltiden. Birger Jarl behövde sina biskopar. Organisationen var också en styrka när de kristna församlingarna kommunicerade med varandra, exempelvis för att samordna hur man skulle agera vid förföljelser eller andra hot, men också för att missionera den kristna läran.

Kejsarnas makt - förändring uppifrån och ner

När historiker undersöker hur samhällen förändras brukar de ofta använda perspektiven: förändring uppifrån och ner (top-down) eller underifrån (bottom-up). Sker förändringen genom beslut från makthavare, eller genom att vanliga människor driver fram förändringen?

När Romarriket blev kristet var kejsarnas beslut mycket viktiga – ett tydligt exempel på top-down-perspektivet. Men det dröjde till 300-talet innan kejsarnas beslut var till de kristnas fördel. Kejsar Konstantin var först med att tillåta och gynna kristna. Några decennier senare gjorde kejsar Theodosius I kristendomen till den enda tillåtna religionen i riket. Han stängde hedniska tempel och förbjöd de Olympiska spelen, bland annat för att de hade koppling till de gamla gudarna. Kejsarnas beslut fick stora konsekvenser.

I slutet av 300-talet hade kristendomen blivit maktens religion. Folk som inte var kristna – så kallade **hedningar** – tvingades ibland att **konvertera**. Samtidigt menar historiker som Peter Brown och Stephen Mitchell att många hedniska traditioner levde kvar länge, särskilt på landsbygden. I många fall efterlevdes inte kejsarnas beslut och man fortsatte helt enkelt att utföra hedniska ritualer, vilket visas av att många kejsare stiftade nya lagar om förbud mot exempelvis offerritualer under senantiken. Men utan kejsarnas tvångsmakt hade Europas religiösa karta troligen sett helt annorlunda ut.

Monoteistisk trend

Monoteismen kan sägas ha trendat under senare delen av antiken. En av kejsarna på 200-talet, Aurelianus (270–275), införde kulten av Sol Invictus som en övergud i romarriket. Syftet var att stärka enheten. Kejsaren Diocletianus (284–305) såg kristendomen som en konkurrent till kulten av Sol Invictus och Jupiter, något som delvis kan förklara hans förföljelser av kristna – syskonen är värst. I det persiska Sasaniderriket, samtida med kejsare som Aurelianus och Konstantin, var Ahura Mazda den centrala och överlägset viktigaste guden (religion: zoroastrism). Zoroastrismen kan som kulten av Sol Invictus beskrivas som **henoteistisk**, det vill säga att man dyrkar en gud men förnekar inte andra.

Dessutom var faktiskt andra länder före med att införa kristendomen som rikets officiella religion. Under första halvan av 300-talet blev kristendomen statsreligion i Armenien, kungariket Iberien (Georgien) och Aksum (Etiopien/Eritrea). Idag kan vi se hur ideologier och politiska uppfattningar sprids snabbt. Högerpopulismen sprids på ett sätt som få hade kunnat ana för bara några decennier sedan. Kristendomens spridning under senantiken låg i tiden och romarriket var som dagens supermakt, USA, också en del av en större trend.

Vad talade emot kristendomens segertåg?

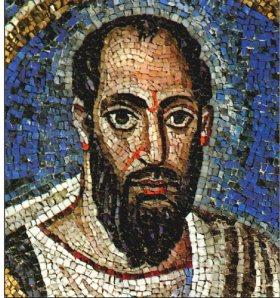
Om det finns faktorer och omständigheter som talar för kristendomens spridning fanns det förstås också krafter och faktorer som stretade emot – det var inte självklart att romarriket skulle bli kristet. Förutfattade meningar och fördomar mot kristna uppstod till följd av deras begränsade deltagande i det offentliga livet. De gick inte till gladiatorspelen, på teatern eller till gudarnas offerritualer. De kristna samlades i slutna sällskap, män och kvinnor, sent på kvällarna. Hade de orgier? frågade sig icke-kristna romare. Det var de kristna som bröt med traditionerna inte hedningarna. Lärda romare hade också svårt för att de kristna till stor del förkastade den klassiska bildningen, med filosofer som Aristoteles, Platon och Seneca. Kejsaren Julianus (361–363) ansåg att kristendomen var oromersk och försökte få romarriket att återvända till de gamla gudarna och templen. Han dog dock ganska snart under ett fälttåg mot perserna och den antikristna politiken upphörde. Så sent som år 394 försökte en general att vinna stöd i inbördeskriget mot den katolskt kristne kejsaren genom att lova konservativa krafter i Rom att åter tillåta hedniska symboler och riter. Den kristne kejsaren Theodosius vann emellertid slaget och det var sista gången som kristendomens status på allvar hotades.

Om inte de romerska kejsarna hade blivit kristna hade nog religionen utvecklats på ett annat sätt. Judendomen har ju överlevt sedan antiken, men inte haft samma politiska dominans som kristendomen eller islam. Andra antika religioner som **manikeismen** och zoroastrismen är idag relativt små religioner. Historien kunde tagit en annan väg.

Aktörer

Romarrikets kristnande ur ett aktörsperspektiv

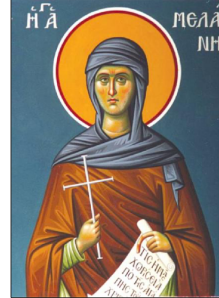
Vilka individer hade makt och inflytande över religionen i romarriket? När vi betraktar kristnandet ur ett aktörsperspektiv är det de enskilda individernas agerande som står i centrum. Alla personerna nedan är betydelsefulla för kristendomens tillväxt och ställning, men på lite olika sätt. Hur påverkade just de historien?

Paulus

Konstantin

Melania

Theodosius I

Aktör I: Aposteln Paulus

Sauls romerska namn var Paulus och han var praktiserande jude, född i diasporan och talade därför grekiska till vardags. Brevet i Nya testamentet som är författade av Paulus skrevs på grekiska, och inte arameiska eller hebreiska, som judar i Palestina vanligen talade. Han var skriftlärd och tillhörde **fariséernas** gren av den tidens judendom – han kände med andra ord bibelns texter väl. Inledningsvis förföljde han Jesusrörelsens medlemmar men omvändes under resa till Damaskus och ska enligt traditionen fått kallelsen att bli ”hedningarnas” apostel. Den tidiga Jesusrörelsen var och sågs främst som en sekt inom judendomen. Frågan om ”hedningar”, det vill säga icke-judar, kunde bli kristna utan att först leva efter judiska religiösa, som till exempel regler kring sabbaten och manlig omskärelse, var en stor fråga. Paulus linje att icke-judar slapp leva efter den judiska lagen vann, som bekant. Brevet han skrev till de kristna församlingarna visar ett djupt engagemang i kyrkans mission och han tycks ha rest kors och tvärs i de östra delarna av romarriket mellan de olika församlingarna. Brevet handlar om allt från praktiska till mer teologiska frågor: hur gudstjänster ska gå till, om gärningar eller tro leder till frälsning.

Synen på Paulus betydelse för kristendomen har varierat. Det finns de som menar att Paulus är mer central än Jesus och att han är religionens främste uttolkare och skapare och dels för att han öppnade rörelsen för de så kallade ”hedningarna”, dels för hans uttolkning av kristen tro och praktik, där tro och Guds nåd var viktigare för frälsning än den judiska lagen (i synnerhet kravet på omskärelse). Kristna från senantiken fram till idag har ofta tolkat Paulus brytning med judendomen som total och **radikal**.

På senare tid har synen på Paulus nyanserats, forskare idag har tonat ned hans brytning med judendomen. Paulus förblev den judiska lagen trogen, men ville öppna en väg för hedningar att bli Guds folk. Romarna avrättade Paulus år 64 eller 65 i Rom, kanske för att de ansåg att han störde ordningen där han for fram. Judar och judekristna (kristna judar) provocerades av hans tolkning av Jesus och lagen. Ett annat skäl till att han avrättades var att kejsaren Nero anklagade de kristna för den stora branden i Rom. Enligt traditionen avrättades Paulus med svärd och inte genom korsfästelse helt enkelt för att han trots allt var romersk medborgare, vilket inte Jesus från Nasaret var och som därför korsfästes som en upprorsman och slav. Sammantaget är dock de flesta överens om att Paulus haft ett stort inflytande på såväl frågor om tro och praktik som att han öppnade Jesusrörelsen för ”hedningarna” i romarriket.

Aktör II: Konstantin den store (272-337) Roms förste kristne kejsare

Tidslinje: Konstantin den stores liv med fokus på hans förhållande till kristendomen

En person eller aktör som oftast nämns när kristnandet av Romarriket ska förklaras är kejsaren Konstantin den store. Om hans tidiga år vet historikerna mycket lite. Han föddes i nuvarande Serbien förmodligen år 272. Hans mamma Helena blir senare betydelsefull för den framväxande kyrkan när Konstantin blir kejsare. Konstantins pappa Constantius är kejsare i fyrkejsarstyret (tetrarkin) och styr Britannien och Gallien. Konstantin växer dock upp vid överkejsarens Diocletianus hov i östra delen av riket. Han utmärkte sig som officer i armén. År 306 får han tillåtelse att rida till Britannien och fadern, som dör samma år. Soldaterna utser då Konstantin till ny kejsare. En maktkamp inleds mellan de fyra kejsarna och 312 vinner Konstantin mot rivalen Maxentius om makten i den västra halvan av romarriket. Före slaget där Maxentius besegras berättar legenden att Konstantin ser ett strålande kors, och texten ”I detta tecken ska du segra” i skyn. I ungefär ett decennium är det fred mellan Konstantin i väst och kejsaren Lucenius i öst, men när väl det blir inbördeskrig mellan dem segrar Konstantin slutgiltigt år 324. Romarriket var då åter ett rike styrt av en härskare och när han dör 337 har han regerat längst av alla kejsare sedan Augustus (kejsare 27 f.kr till år 14 e.kr). Konstantin hinner fira 30 år som kejsare.

Konstantin och kristendomen

Det verkar som att Konstantins pappa Constantius inte förföljde kristna i sin del av det romerska imperiet, kanske för att de kristna inte var lika många som i den östra delen, kanske för att han hade kristna sympatier. Man vet inte. Konstantins väg till att bli kristen ska nog ses som en process snarare än en enskild händelse. Att han ser till att de kristna tolereras och inte förföljs och får tillbaka mark och egendom de som förlorade under kejsaren Diocletianus är ett faktum. Konstantin och hans allierade Lucenius kom överens i ett möte (kanske i Milano) år 312 eller 313 att det var lagligt att vara kristen. Det skulle råda religionsfrihet. De kristna gynnades på flera sätt: bland annat byggdes kyrkor med statliga medel och kristna präster och församlingar blev befriade från skatt och söndagen blev allmän vilodag, lagar med kristen sexualmoral stiftades. Han förbjöd inte andra religioner och han var förmodligen inte bekännande kristen i början av sin regeringstid. Exempelvis fortsatte Konstantin att prägla mynt med Sol Invictus (Den oövervinnelige Solguden) och han hade under hela sin tid som kejsare titeln **Pontifex Maximus** (överstepräst i Romarriket), vilket var en hednisk titel. Många antikenexperter menar att Konstantin blev bekännande kristen senast i början av 320-talet även om han lät döpa sig först på dödsbädden, vilket tydligen inte var helt ovanligt – *alla* synder skulle ju förlåtas. Frågan som ofta ställts av historiker är om han blev bekännande kristen på grund av uppriktig övertygelse eller av mer opportuna skäl? En mix är det troliga och kanske lite tråkiga svaret.

Konstantin lät anlägga en stad i östra riket som han kallade Nova Roma, det vill säga Nya Rom. Nya Rom blev snart Konstantinopel (Konstantins stad) och staden fick i stort sett allt som Rom hade: en cirkus för hästkapplöpningar, en senat, badhus och ett kejsarpalats. Det fanns redan en mindre stad på platsen, Byzantion, men för att snabbt få den mer kejsarlig återanvändes statyer och byggmaterial från andra delar av den romerska världen. Konstantinopel fick tidigt en kristen

prägel, med en stor centralt placerad kyrka. I Rom låg de tidiga kyrkorna i stadens utkanter. Det fanns flera tempel och helgedomar till de gamla gudarna även i Konstantinopel men inte i samma omfattning som i Rom. Staden var ett sätt för Konstantin att förnya imperiet, starta om, men framför allt var placeringen nära gränserna mot såväl rikets gränser mot germanska stammar som inte minst ett nyvaknat och starkt Persien, Roms traditionella fiende.

Konstantin och kyrkomötet Nicaea år 325

Konstantin hade redan tidigare medlat i religiösa konflikter. När förföljelserna av kristna upphörde ställdes romarrikets kristna församlingar inför en delikat fråga: hur skulle man se på alla dem som utfört hedniska offer och avsagt sig kristendomen för att klara livhanken? Skulle de få återgå till sina församlingar som medlemmar, präster eller biskopar? Frågan löstes inte slutgiltigt. Konstantin som hoppades skapa enighet och stabilitet kallade till ett möte i staden Nicaea med målet att samla kristenheten. Om Konstantins **ideologi** kan kokas ned till en rad: "... en kejsare, ett rike, en religion." Mötet leddes alltså av kejsaren själv och ungefär 250 biskopar med rösträtt deltog. Man diskuterade och debatterade många frågor: kyrkans hierarki, datumet för påsken, utformandet av gudstjänster, men den fråga som upptog mest tid och engagemang var **trosbekännelsen**. En fråga som var främmande för traditionellt **polyteistiska** romare. Frågan handlade om Jesus (Sonens) förhållande till Gud (fadern). Var Jesus Gud? Eller var han skapad? Den åsikt som segrade var att Jesus var Gud och att de som menade att Jesus var skapad av Gud (kallas arianism) riskerade att förlora sina ämbeten som biskopar. Kristendomen hade fått en trosbekännelse och en modell för hur religiösa frågor skulle hanteras och att den världslige kejsaren, trots att han inte var prästvigd, fungerade som en religiös auktoritet och garant för kyrkans fortlevnad.

Aktör III: Ett liv i tjänst för Gud - Melania den yngre

Historikern Allan Klynne beskriver klostren under senantiken som "drivhus för kristendom". Där växte tron starkare och spreds till nya platser och människor. Klosters roll i att sprida mer praktisk kunskap om behandling av sjukdomar och odling är också en viktig aspekt. En av de mest kända personerna bakom denna utveckling var Melania den yngre – en rik kvinna från en romersk adelsfamilj som valde ett helt annat liv än vad som förväntades av henne. Enligt historikern Mary Beard användes döttrar och hustrur som symboler för familjens moral och ära, snarare än som självständiga aktörer. Deras roll var att tjäna familjens intressen genom att knyta äktenskapliga allianser, vara goda mödrar och ta hand om hushållet. Samhällets förväntningar var att kvinnor skulle hålla sig inom den privata sfären. Melania accepterade inledningsvis sin roll, trots protester, men efter att hon gifte sig och fått två barn som båda dog mycket tidigt, valde Melania och hennes make att leva ett **asketiskt** och **fromt** kristet liv.

Melania levde på 400-talet och är ett exempel på hur enskilda människor kunde påverka religionens utveckling. Hon ärvde en enorm förmögenhet med stora fastigheter och jordbruk, men valde att sälja det mesta och använda pengarna till att stötta kristna församlingar och grunda kloster och kyrkor. Tillsammans med sin man flyttade hon först till Nordafrika och senare till Jerusalem, där hon byggde och finansierade kloster som blev centrum för kristet liv, särskilt för kvinnor. Flera av nunnorna var tidigare slavar och tjänstefolk till bland annat Melanias familj. Genom klostren undervisade Melania andra i kristen tro, tog emot gäster från hela det romerska riket och hjälpte fattiga och sjuka. Hon var inte bara en from kvinna – hon var också en ledare, lärare och opinionsbildare i en tid då kvinnor sällan hade makt utanför hemmet. Hennes liv visar att kristendomen inte bara spreds genom kejsare och dekret, utan också genom personer som levde sin tro i praktiken och skapade nya sätt att organisera religiöst liv. Hon är alltså viktig i formandet av kristna klostergemenskapen under senantiken.

Melania den yngre fick möjligheter till både gemenskap och individuellt manöverutrymme i det nya sammanhang som kristendomen skapade. Kyrkan och klostren var uppenbarligen en plattform för kvinnor att agera utanför samhällets traditionella normer, något som även senare kvinnor som den heliga Birgitta i 1300-talets Sverige visar. Bilden av kyrkan och kristendomen som en bastion av manlig patriarkal makt nyanseras.

Aktör IV: Theodosius I - Kristendomen blir romersk statsreligion

Kejsaren Theodosius den store (regerade 379–395) var en central aktör i kristendomens omvandling från tolererad religion till statsreligion i det sena romarriket. Han föddes i dagens Spanien och var militärt skolad, men det är framför allt hans religionspolitik som gjort honom historiskt betydelsefull. När han blev kejsare var kristendomen redan på frammarsch – den hade varit tillåten sedan Konstantins tid – men det fanns fortfarande starka hedniska traditioner och flera kristna riktningar som konkurrerade med varandra.

År 380 utfärdade Theodosius tillsammans med sina två medkejsare det så kallade **Thessalonikadekretet** (*Cunctos populos*), som slog fast att *den nicenska* trosuppfattningen skulle vara rikets officiella religion. Det innebar ett tydligt stöd för de kristna som bekände sig till treenighetsläran (dvs. att Fadern, Sonen och den helige Ande är ett), och därmed ett avståndstagande från andra tolkningar, framför allt **arianismen**, som var stark i rikets östra delar. Theodosius tog flera steg för att stärka kyrkans roll och slå ned på det han betraktade som kätteri. Han sammankallade konciliet i Konstantinopel år 381, där treenighetsläran bekräftades och där den **katolska** kyrkan började formas i mer organiserad mening. Samtidigt började icke-nicenska kristna rörelser att marginaliseras, ibland också med våld eller förbud. Om det var Theodosius som ensam drev på för att göra kristendomen till den enda tillåtna religionen låter jag vara osagt, eftersom en del pekar mot att kyrkan, och framför allt Milanos biskop Ambrosius, hade stort inflytande över Theodosius politik.

Hedniska kulturer fick det också allt svårare under hans regeringstid. Officiella riter till den traditionella romerska gudavärlden förbjöds successivt, och år 391–392 förbjöds alla offentliga hedniska ceremonier. Det var också under hans regeringstid som det antika templet i Alexandria tillägnat guden Serapis förstördes – ett av flera exempel på hur hedendomen trängdes undan, ibland med våldsamheter som följd. Theodosius lät också upplösa den antika olympiska spelen, som hade religiös koppling till den grekiska gudavärlden. Nådistöten mot gamla romerska religiösa traditioner var när den heliga elden i Vestastemplet släcktes år 391. En eld som under hundratals år symboliserat Roms välmående och överlevnad.

Theodosius kristnade inte romarriket på egen hand – mycket av förändringen var redan i gång – men det var under hans regeringstid som kristendomen blev **statsreligion**. Efter honom blev det i praktiken omöjligt att vara kejsare utan att vara kristen, och kyrkan fick ett allt starkare grepp om det offentliga livet, som till exempel högtider och ritualer. Kristendomen hade gått från att vara en marginell rörelse som ibland hånades och förföljdes till att bli kejsarnas och imperiets religion, något som djupt förändrade den kristna identiteten.

Theodosius har ibland hyllats som "den siste store kejsaren" i ett enat romarrike, men också kritiserats för att ha bidragit till intolerans och våld mot icke-kristna. I efterhand är det tydligt att hans politik formade kristendomens roll som dominerande religion i Europa under resten av senantiken och medeltiden – och det är i under hans regeringstid det romerska imperiet blev ett kristet imperium.

Sammanfattning av Romarrikets kristnande i åtta punkter

- **Politiska kriser och reformer**
Under 200-talet drabbades romarriket av politisk instabilitet, krig och ekonomisk kris. Reformkejsare som Diocletianus och Konstantin försökte återställa ordningen, bland annat genom att centralisera makten och samarbeta med kristna.
- **Romersk religion före kristendomen**
Romarna var religiöst toleranta och dyrkade många gudar. Kristendomen sågs som avvikande eftersom den var monoteistisk och krävde exklusiv tro och dyrkan.
- **Kristendomens attraktionskraft**
Budskap om jämlikhet, omsorg om fattiga och löftet om evigt liv lockade särskilt kvinnor, slavar och utsatta. Religionen spreds via nätverk, framför allt i städerna.
- **Förföljelser och motstånd**
Kristna förföljdes periodvis, särskilt under kejsarna Decius och Diocletianus, eftersom de kristna vägrade utföra hedniska ritualer. Men förföljelserna kunde inte stoppa tillväxten.
- **Kejsarens roll – förändring uppifrån**
Konstantin legaliserade kristendomen och gynnade kyrkan. Theodosius I gjorde kristendomen till statsreligion och förbjöd gamla hedniska kulturer.
- **Stark organisation gav styrka**
Den kristna kyrkans struktur med präster och biskopar gav stabilitet och möjliggjorde effektiv spridning och förvaltning. Kyrkan blev en maktfaktor även politiskt.
- **Betydelsefulla aktörer**
Paulus spred kristendomen till icke-judar. Konstantin gynnade kyrkan av både strategiska och religiösa skäl. Melania den yngre byggde kloster och stödde kristet liv. Theodosius I gjorde kristendomen till statsreligion.
- **Kristnandet – en långsam process**
Trots lagar och kejsardekret levde hedniska traditioner kvar länge, särskilt på landsbygden. Historiker ser kristnandet som en gradvis omvandling snarare än en plötslig revolution.

Ordlista

Abdikera - Att frivilligt avsäga sig makten, särskilt en monark som lämnar sin tron.

Apostel - En person som är utsänd för att sprida ett religiöst budskap; särskilt Jesu tolv lärjungar.

Diaspora - Ett folk som lever utspritt utanför sitt ursprungliga hemland, t.ex. judisk diaspora.

Eremit - Person som lever i religiös avskildhet, ofta i ensamhet för att fokusera på andlighet.

Farisé - medlem av en judisk religiös riktning under antiken, känd för strikt tolkning av lagen och religiösa regler.

Hednakristna - I kristendomens tidiga historia: icke-judar som konverterade till kristendomen.

Hedning - Ursprungligen en person som inte tillhörde de abrahamitiska religionerna; ofta negativt laddat.

Judekristna - Tidiga kristna som var etniska judar och följde både judiska och kristna traditioner.

Konvertera - Att byta religion eller trosuppfattning.

Martyr - En person som dör för sin tro eller övertygelse; ofta hyllad som helig.

Monoteism - Tron på en enda gud (t.ex. kristendom, islam, judendom).

Polyteism - Tron på flera gudar (t.ex. hinduism, antikens grekiska religion).

Pontifex Maximus - Högsta prästen i det antika Rom; senare en titel för påven.

Presbyter - En äldre eller ledare inom den tidiga kristna kyrkan; föregångare till prästämbetet.

Radikal - Någon som vill genomföra grundläggande förändringar; kan vara politiskt eller religiöst.

Republik - Roms statsskick innan kejsardömet där valda politiker styrde romarriket. Idag stat med president som statschef.

Sol Invictus - "Den obesegrade solen"; en romersk solgud som dyrkades särskilt under senantiken.

Soldatkejsarna - Romerska kejsare under 200-talet som kom till makten genom militären.

Statsreligion - religion som av staten erkänts som officiell och ges en särställning, ofta med särskilda rättigheter eller privilegier.

Styliter - Kristna asketer som levde på pelare för att komma närmare Gud och undvika världsliga frestelser.

Tetrarki - Ett styrelsesystem med fyra härskare; infördes av kejsar Diocletianus i Romarriket.

Källor (böcker)

Mary Beard. (2016). SPQR A History of Ancient Rome. Profile Books.

Peter Brown. (2013). Rise of Western Christendom. John Wiley and Sons.

Allan Klynne. (2025). Konstantin den store: Roms förste kristne kejsare. Natur och Kultur.

Stephen Mitchell. (2014) A History of the Later Roman Empire, AD 284–641. John Wiley and Sons.

Tarald Rasmussen, Einar Thomassen. (2007). Kristendomen - En historisk introduktion. Artos & Norma Bokförlag.

Källor på nätet

Wikipedia, engelsk artikel. https://en.wikipedia.org/wiki/Melania_the_Younger (Hämtad: 2025-07-18).

Nationalencyklopedin, Paulus.

<https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/enkel/paulus> (hämtad 2025-07-14).

Nationalencyklopedin, Theodosius I.

<https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/theodosius-i> (hämtad 2025-07-14)

Poddar

<https://www.sverigesradio.se/avsnitt/konstantin-den-store-fralsare-och-tyrann> (sändes 29 maj 2025 i SR och P1)